

Blykčiojanti semiotika: tarp metodo ir pasaulio

Su profesoriumi Kęstučiu Nastopka kalbasi
Loreta Mačianskaitė ir Dalia Satkauskytė

Loreta Mačianskaitė: Profesoriau, ką tik pasirodė nauja Jūsų knyga *Literatūros semiotika*, tad pokalbį gal pradėkime nuo Jūsų kaip semiotiko kelio pradžios.

Dalia Satkauskytė: Ir nuo dabartinio Algirdo Juliaus Greimo semiotikos ir literatūros teorijos centro santykių su kitų šalių semiotikos mokyklomis.

Kęstutis Nastopka: Vilnius yra tarp Tartu ir Paryžiaus. Geografiškai esame arčiau Tartu, bet vis tiek *tarp*. Greimo centras žvelgia dviem kryptimis: į prancūzus, į Greimo semiotiką, kaip vardas ir įpareigoja, bet išaugo iš Tartu semiotikos, – mes visi pradėjom kaip lotmanininkai. Iš pradžių, susidomėjęs semiotika, apie Greimą nieko nežinojau, pirmos skaitytos semiotinės knygos buvo Jurijaus Lotmano. Vėliau, kai pradėjau susirašinėti su Greimu ir pramokau prancūziškai, prasiplėtė akiratis, tada, kaip esu rašęs savo naujoje knygoje, mano lėmėju tapo Greimas. Jis imponavo nuoseklumu, griežtumu, suteikė įrankius tikrovei įkasti. Lotmano kultūros semiotika ar net kultūros filosofija man įdomesnė ne savo semiotinėmis idėjomis, kurios nėra išplėtos, veikia nurodomos kryptys, bet pavyzdžiais. Kad ir Lotmano paskaitos *Беседы о русской культуре*, rodytos per televiziją, randamos internete, kurias gali žiūrėti išsižiojęs. Be galo kompetentingas rusų kultūros žinovas, – kuo užsiima, tą iki panagių išnagrinėja. Berods, Viačeslavas Ivanovas yra rašęs apie Lotmaną, kad, turėdamas skaityti paskaitą Tartu universitete apie Lenskio ir Onegino dvikovą, jis nusivežė visą studentų grupę į tuometinį Leningradą, į ginklų muziejų, parodė, kokie ginklai ir ką visa tai reiškia. Tai tikras semiotinis darbas, kurio metu atsidendia kontekstai, reikšmės, kurių kitaip ir nepamatysi. Lotmano semiotinės idėjos irgi įdomios, provokuojančios, bet ne visada aiškios. Kad ir dėl semiosferos. Įsivaizdavau, kad kažką suvokiu, studentams dėščiau, o štai Venecijoje Greimui ir Lotmanui skirtoje konferencijoje 2008 m. iš profesoriaus Gianfranco Marrone išgirdau, kad jis

per 10 metų dėstymo nesugalvojo, kaip nuosekliai paaiškinti semiosferos teoriją, nes ten pilna vidinių prieštaravimų.

Vaisinga semiozė atsiranda jungiant Lotmano intelektualines provokacijas ir Greimo bei kitų prancūzų metodiką. Bet gyviausia dabar, ko gero, yra Italijos semiotika. Prancūzijoje kiekvienas įsivaizduoja, kad jis yra geriausias Greimo mokinys ir eina savo kryptimi, neskaitydamas savo oponentų, kuria naujas teorijas, – tai gana įdomu, bet dažnai gerokai nutolę nuo Greimo ir to, ką siūlo kolegos. O italai nėra tokie atsikyreliai, daug ką taiko iš Greimo, plėtodami sociosemiotką ir kultūros tyrimus.

D. S.: Pavadinate savo knygą *Literatūros semiotika*. Kuo skiriasi literatūros semiotika nuo kitų semiotikų?

K. N.: Į literatūros semiotiką galima visaip pažiūrėti. Patys semiotikai, užsiimantys literatūros tyrimais, nevienodai ją supranta. Vieni linkę manyti, kad tai yra atskira semiotikos šaka greta kitų šakų (plastinės, vizualinės, teatro, architektūros semiotikų). Kiti mano, kad esama vienos semiotikos, skirtingos tik jos taikymo sritys. Aš laikyčiausi monistinio požiūrio: semiotika kaip metodas yra viena. Ji taikoma skirtingoms sritims, ir į tas sritis reikia atsižvelgti. Literatūros atvejis specifinis. Literatūra, kaip ir pati semiotika, pretenduoja į universalumą: ji aprėpia visos kultūros semantinį universumą, visos pasaulio reikšmės telpa literatūroje. Taigi literatūros semiotika nelabai skiriasi nuo semiotikos apskritai: ir čia mes ieškome pasaulio reikšmių. Tik tyrinėdami literatūrą susiduriame su savitu būdu, literatūriškai įformintomis pasaulio reikšmėmis. Taigi prireikia papildomų instrumentų toms literatūros reikšmėms išgliaudyti. Toks būtų atsakymas į klausimą (jį man nuolat kėlė ir Loreta), koks santykis tarp literatūros semiotikos ir bendresnių metodologinių svarstymų, kurių nemažai bus išesiančioje knygoje.

L. M.: Kuo skiriasi semiotinis žvilgsnis į literatūrą nuo nesemiotinio? Juk kitoms metodologinėms pakraipoms atstovaujantys tyrinėtojai kelia tą patį prasmės klausimą, tik gal kitu būdu?

K. N.: Kiekvienas metodas, žinoma, ieško rišlumo...

D. S.: Tačiau kai kurios šiuolaikinės teorinės prieigos kvestionuoja pačią rišlumo galimybę...

K. N.: Bet tas kvestionavimas turėtų būti savaip rišlus. Tyrinėtojus, bent jau humanitariniuose moksluose, galima skirstyti į dvi stovyklas: į „impresionistus“ ir į „metodininkus“, siekiančius išgryninti naudojamą metodologiją, apibrėžti teorinius principus ir nuosekliai juos taikyti. Tai aš vadinu metodologiniu monizmu: prisipažįstu, kad esu jo šalininkas. Metodas, mano požiūriu, turi būti koherentiškas. Anot Greimo, koherencija yra vienas iš nedaugelio tiesos kriterijų. Tiesos diskursas turi būti koherentiškas, nepažeidžiamas iš vidaus. Jei nuosekliai meluoja, esi teisus, jei susipainioji – klysti. Semiotika nori sakyti tiesą ar meluoti (tą klausimą ji suskliaudžia ar apsimeta suskliaudžianti) nuosekliai. Tačiau yra metodologinių pakraipų, kurios kaip tik neigia šį semiotinį rišlumą. Šiuo požiūriu net tarp pačių semiotikų esama skirtumų. Jeigu palyginsime Greimo ir Lotmano semiotiką, tai Lotmano sekėjai prisipažįsta, kad jų semiotika nėra nuosekli sistema. Lyginant su Greimu tai labai akivaizdu. Greimas parengė dvitomį žodyną, kuriame susistemino savo semiotikos terminus, Lotmanas tokio žodyno nepaliko. Lotmanininkai yra išleidę tomelį terminų, bet jame tiesiog sudėtos citatos iš įvairių straipsnių, jų nebandoma suvest į visumą. Peeteras Toropas, tęsiantis Lotmano semiotikos tradiciją Tartu universitete, kažkur yra rašęs, kad tai yra vienas iš lotmaniškos semiotikos privalumų – ji neužsiskliaudžia, yra laisva, kvėpuojanti. Taigi ir semiotikai yra ne visi vienodi. Bet koks tada skirtumas tarp semiotikos ir kitų metodų? Bent Greimo semiotikoj tai būtų monizmo principas ir mokslinis reikšmės aprašymo projektas. Semiotika bando išgryninti patį reikšmės fenomeną, jį pagauti, logizuoti, pagrįsti. Akivaizdi opozicija semiotikai būtų vadinamoji impresionistinė kritika. Tokie kritikai rašydami apie literatūrą irgi kalba apie reikšmes. Čia susikryžiuoja įvairiausi aspektai – psichologija, psichoanalizė, ideologija ir visa kita... Toks impresionistinis kritikas keliauja per reikšmes, jose nardo, jas metaforizuoja. Tačiau impresionistinis kritikas pats visada yra interpretacijos centre, jis įsitikinęs savo teisumu, ir jam to pakanka. Semiotikai yra kuklesni, subjekto reikšmę jie apskritai susiaurina, bent jau subjekto įsivaizdavimą apie save, sakydami, kad tai, ką žmogus apie save mano, nebūtinai yra tiesa. Semiotinis uždavinys yra išvengti subjektyvių konotacijų, objektyvizuoti žinojimą. Ankstyvasis Greimas, pavyzdžiui, *Struktūrinėje semantikoje* akivaizdžiai tai deklaruoja, jis eliminuoja iš teksto visa, kas subjektyvu, kas susiję su sakymo situacija, su jausmais. Vėliau semiotikos laukas prasiplečia, grįžtama prie sakymo problematikos, prie subjekto, prie pasijų. Bet nepamirštamas atsiribojimas nuo ontologinių, psichologinių problemų.

D. S.: Subjekto eliminacija semiotikoje sulaukia dviejų interpretacijų. Aušra Jurgutienė ką tik išėjusios knygos *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika* įvade ją sieja su neopozityvistine tradicija. Kita interpretacija semiotikos desubjektyvizaciją, atvirksčiai, įrašo į postmodernistinę subjekto mirties paradigmą. Man pačiai artimesnė pastaroji interpretacija. Kokia jūsų nuomonė?

K. N.: Su pozityvizmu semiotiką turbūt sieja mokslіškumo iliuzija – iliuzija, kad pasaulį galima paaiškinti mokslіškai, kad yra metodas, su kuriuo kaip su kompasu keliauji per pasaulį, nuo savęs nusiimdamas atsakomybę ir perleisdamas ją kompasui. Bet yra didžiulis atstumas tarp semiotikos ir pozityvizmo. Pats požiūris į faktą, į faktinę tiesą radikaliai skiriasi. Pozityvistams tiesa yra tai, kas akivaizdu, ką galima pačiupinėti. Semiotikams tos akivaizdybės nėra. Jie patys konstruoja pasaulį, ir aš pritariu tau, kad subjekto redukcija semiotikoje artima postmodernistinėms nuostatoms, kurios, kaip ir semiotika, atsisako vienintelės tiesos. Nes jei subjektas iškelia save į centrą, jis žino, kas yra tiesa, ir jis ją skelbia, kartais apsimesdamas kukliu, slėpdamasis už autoriteto. O semiotikai šitos subjekto visažinystės iliuzijos nepriima. Yra daug tiesų.

L. M.: Kiek semiotiniam tyrimui svarbi vaizduotė?

K. N.: Šiuo aspektu semiotika turbūt nelabai skiriasi nuo bet kokių kitų literatūros tyrimų. Bet kokiam literatūros skaitytojui reikia vaizduotės. Nes kas yra literatūra? Literatūra nėra tos knygos, kurios guli lentynose ar bibliotekose. Literatūra yra skaitomi tekstai. Literatūra yra sakytojo ir sakymo adresato, semiotiniais terminais, arba autoriaus (ne to autoriaus, kurį numarino Roland'as Barthes'as, bet implicitinio autoriaus) ir tokio paties potencialaus skaitytojo dialogas. Tai, kas „išgriebiama“ iš literatūros, labai daug priklauso nuo sakytojo ir sakymo adresato derybų ir nuo tų klausimų, kuriuos kelia sakymo adresatas. Kiek kelsi klausimų, tiek gausi ir atsakymų. Čia vaizduotė yra būtina. Skaitytojas be vaizduotės tikrai bus kažkoks neopozityvistas, kuris kaip tas Gogolio Petruška matys raides, iš kurių susideda žodžiai, ir bus patenkintas, kad galima perskaityti. O semiotinis skaitytojas (kiekvienas skaitytojas yra savotiškas semiotikas) projektuoja teksto reikšminę visumą, ieško izotopijų, kurios yra tekste, bando atpažinti ryšį tarp atskirų dalių, atpažinti reikšmių judėjimą. Tam reikia fantazijos. Šia prasme Greimas yra didysis fantastas, nes visos jo analizės fantastiškos įvairiausiomis

prasmėmis. Fantastiškos todėl, kad, mano galva, yra nuostabios. Bet jos yra ir fantazavimai. Pavyzdžiui, lietuvių mitologijos skaitymai. Palyginkim Jono Balio ir Greimo lietuvių mitologijos interpretacijas. Balys yra pozityvistas, jam egzistuoja faktai, kuriais galima viską paaiškinti. O Greimas prieina prie tokių fantazijų, kad ten net galva sukasi. Net jis pats kartais sustoja ir klausia, ar čia teisybė, ar ne. Mes nežinom, bet galbūt...

D. S.: Bet jeigu įtikina ir sužavi...

K. N.: Na taip. Jeigu yra koherentiškumas. Koherentiškas fantastas yra teisuus.

L. M.: Čia jau beveik poetinė prieiga.

K. N.: Taip taip, ir Greimo visa semiotika yra labai poetinė, ir visos jo hipotezės yra poetiškos. Nes kas gi yra poetiškumas? Trumpai tariant, redukuojant visas teorijas, tai yra daugiareikšmiškumas, kai sutrauki kelias reikšmes ir atsiranda blykčiojimas tarp jų. Kol reikšmė yra išprausta į vieną langelį, į vieną lentyną, ji neblykčioja. Poetiškumas visada daugiareikšmis. Analizuojant poetiškumo fenomeną, reikia tuos blykčiojimus pastebėti ir reikia fantazuoti. Visi geri semiotikai yra fantastai.

D. S.: Vadinasi, Terry Eagletono priekaištas struktūralizmui ir semiotikai, kad šie metodai viską siekia įsprausti į uždara struktūrą, nors literatūrinis tekstas yra apibrėžta struktūra su tam tikrais neapibrėžtumais, yra kone laužimasis pro atviras duris. Nes semiotika neapibrėžtumo likutį iš esmės pripažįsta. Tai, kas yra neapibrėžta vieno skaitymo, interpretavimo atveju gali įsirašyti į kitą.

K. N.: Eagletonas *Įvade į literatūros teoriją* diskutuoja su standartiniu struktūralizmu, beveik ikisemiotiniu, tokiu labai rigoristiniu ir kanonišku. Jis kuria struktūralizmo karikatūrą. Galim ją priimti kaip struktūralizmo šaržą, kai kurie momentai pagauti tiksliai – jei turėsime galvoje lingvistinį struktūralizmą, nuo kurio prasidėjo semiotika, dvinares priešpriešas, ypač privatyvines Romano Jakobsono priešpriešas, kurios viena kitą paneigia, kur viskas yra labai apibrėžta. Bet semiotika nuo to nuėjo labai toli, ir su Eagletonu jai nėra ko polemizuoti, nes Eagletonas apie ją nekalba. Jis kalba apie tai, kas nėra semiotika.

D. S.: Taigi niekur nedingsta nei vaizduotė, nei talentas, nes metodas nėra viskas. Galima išmokyti metodo, bet rašyti apie literatūrą ne visada išmokysi.

K. N.: Na taip.

L. M.: O kuo skiriasi semiotiko ir nesemiotiko žvilgnis į pasaulį?

K. N.: Aš sakyčiau, kad bet kuris žvilgnis į pasaulį yra semiotinis. Mat kai žvelgi į pasaulį, ieškai santykio su savimi ir per save bandai suvokti, ką tas pasaulis reiškia, o tai jau yra semiotinė problema. Mes kiekviename žingsnyje keliam klausimą, ką reiškia pasaulis – pavyzdžiui, ką reiškia, kad mes čia susėdom ir kalbamės. Nebūtinai tą klausimą tiesiogiai formuluojam, bet jis nuolat yra šalia, ir mes bandom į jį atsakyti. Greimas yra sakęs, kad žmogus gyvena apsuptas reikšmių ir visą laiką nardo po tas reikšmes. Šiuo požiūriu visi *homo sapiens* yra semiotikai. Greimas taip pat yra teigęs, kad semiotikai yra visi, kurie laiko save semiotikais. Čia jau yra kebliau, nes daug kas nelaiko savęs semiotiku. Tai vadinamieji slaptieji, tylieji semiotikai. Na, o viešieji semiotikai prisipažįsta tokie esą ir stengiasi savo žvilgsniui į pasaulį, reikšmių ieškojimui suteikti tam tikrus metodologinius pamatus, tam tikrą nuoseklumą. Vadinamieji viešieji semiotikai ir skiriasi nuo slaptųjų tuo, kad jie ieško metodo ir per metodo akinius žvelgia į pasaulį. Turbūt viena iš semiotinių iliuzijų yra tikėjimas, kad metodas suteikia mąstymui ir rašymui rišlumą, leidžia nepasimesti tarp supančių reikšmių ir padeda jas nuosekliai, „moksliška“ aprašyti.

L. M.: O jeigu vietoj „semiotinis“ įrašytume „filosofinis“, viskas galiotų?

K. N.: Galiotų, bet su vienu skirtumu. Filosofai siekia apkalbėti pasaulį, sukurti diskursą, kuris yra tolygus pasauliui. Kuo jie daugiau kalba, tuo daugiau tiesos įsivaizduoja pasaką. O semiotikai, kaip Greimas sako, stengiasi įkąsti tikrovę.

L. M.: Va čia gal smulkiau...

D. S.: Kas tai yra „įkąsti tikrovę“?

K. N.: Įkąsti tikrovę? Koks gi yra skirtumas tarp apkalbėti tikrovę ir įkąsti? Apkalbant tikrovę viskas švelnu. O įkąsti – tai jau įsikabinti dantimis ir ištraukti

netikėtas reikšmes. Gal aš kiek suschematinsiu, bet man rodos, kad ir filosofija, ir iš dalies hermeneutika remiasi prielaida, kad yra kažkokios pastovios reikšmės, ir jas tik reikia atpažinti. O semiotika su savo instrumentais pati konstruoja reikšmes. Semiotinis kelias yra ne tik reikšmės atpažinimas, – žinoma, ir atpažinimas, bet kartu ir tos reikšmės konstrukcija. Semiotika suvokia, kad naudodama savo instrumentus ji keičia ir patį pasaulį, bent jau pasaulio vaizdą. Panašiai kaip fizikoje, kur instrumentų naudojimas keičia pačią situaciją. Vienu metu fizikoje negalima išmatuoti elementariųjų dalelių greičio ir masės, nes pats instrumentas arba keičia judėjimą, kažką iškreipia greityje, arba keičia masę. Instrumentas keičia pasaulio vaizdą. Semiotinis skaitymas irgi keičia pasaulio vaizdą. To, ką pamato semiotikai su savo akiniais, kitaip nepamatysi, be semiotikos tas pasaulis neegzistuoja. Pasaulis, kurį atveria semiotikai, filosofų tekstuose yra kitoks.

L. M.: Bet konstravimas juk irgi yra apkalbėjimas, diskursyvinė veikla. Kur čia tas kandžiojimas?

K. N.: Žinoma, semiotikai turi schemų, gali kai kur be žodžių išsiversti, bet didžioji dalis jų veiklos yra žodinė. Tačiau filosofai pasitiki kalbėjimu, jie kalba gražiomis sąvokomis, jas suriša, ir jiems to pakanka. O semiotikas nori įsigrauzti į tikrovę savo instrumentais, semiotiniais kvadratais, izotopijomis ir t. t. Tai yra šiek tiek kitokie įrankiai nei filosofinės kategorijos.

L. M.: Arūnas Sverdiolas nėra semiotikas, be argi jis nenori įsigrauzti į tikrovę?

K. N.: Turbūt. Filosofai gal irgi nori įsigrauzti, bet riba būtų ta, kad filosofai pasitiki jau esančiomis tiesomis, o semiotika, pasakyčiau, yra virtualaus pasaulio ieškojimas. Semiotikos ieškomas pasaulis yra galimas pasaulis, o filosofijai labai svarbus ontologinis matmuo. Filosofai įsivaizduoja kalbantys apie esamą pasaulį. Senas ginčas tarp hermeneutikų ir semiotikų: aiškinimas ir supratimas. Hermeneutikai, o paskui juos ir dauguma filosofų, teigia, kad pasaulį reikia suprasti intuityviai ar kaip kitaip vienu mostu, vienu kvėpavimu. Aiškinimas jiems yra tik techninė procedūra. Paulis Ricoeuras pakartoja tą patį, tiesa, jis bando sušvelninti skirtumą, sakydamas, kad semiotika taip pat yra supratimo ir aiškinimo derinys, kaip ir hermeneutika. Tik hermeneutikoje dominantė yra supratimas, o semiotikoje – aiškinimas, nors, Ricoeuro teigimu, už to aiškinimo slepiasi

supratimas. Už instrumentų slepiasi visa kultūros patirtis. Semiotikai pirmiausia supranta pasaulį, o vėliau taiko savo metodus jo aiškinimui. Bet patys semiotikai nenori sutikti su tuo, kad jie slapta vadovaujasi naratyviniu protu, supratimu. Jų teigimu, aiškinimas ir yra reikšmės kūrimas. Čia santykio klausimas. Bet semiotikoje labai aiškiai vyrauja aprašymo procedūros, kurios yra nuobodžios, sunkiai paskaitomos. Todėl semiotikos skaitytojų ratas yra nedidelis. Ir semiotikos pretenzijos į nuoseklumą ir į moksliskumą yra jai pražūtingos, nes kas gi norės šitą paukščių kalbą, anot Arvydo Šliogerio, mokyti, kai užtenka kitų kalbų. Aš neseniai kalbėjau su Žibuntu Mikšiu, tai jis sako, kad ne, kad Šliogeris čia įžeidžia paukščius, nes paukščių kalba yra prasmingesnė nei semiotika. Mikšys ne kartą yra sakęs, kad nesupranta ir nesupras Greimo žargono.

D. S.: Bet ar neįmanoma semiotikos ir jos kalbos humanizuoti? Aš pati manau, kad aiškintis pasaulį galima remiantis metodu, bet jį aprašant galima išsiversti ir „žmonių kalba“. Kitaip sakant, iškyla semiotinės kalbos konvertavimo klausimas. Ar toks konvertavimas įmanomas?

K. N.: Turbūt įmanomas. Pavyzdžiui, paties Greimo *Apie netobulumą*. Juk ten tos semiotinės technikos beveik nėra...

D. S.: Bet semiotikai ją atpažįsta...

K. N.: Tą patį Greimo *Apie netobulumą* skirtingai interpretuoja lietuviai ir prancūzai. Lietuviai – Daujotytė, ypač Šliogeris – aiškina, kad čia kitas Greimas, anas Greimas nepaskaitomas o šitas pagaliau tampa filosofu ir ten jokios semiotikos nėra; prancūzams tai ta pati semiotika, tik nugrimzdusi giliau, ir tos pačios semiotinės problemos išlieka. Kai aš rašydavau literatūros kritiką, kurios dabar neberašau, specialiai nedemonstruodavau visų aparatų. Galima išlikti tyliuoju semiotiku, ieškant ryšio su adresatu reikia galvoti apie komunikacijos kelius ir apie tai, kas iš to išeina. Lietuvių semiotikams ir kultūrologams pažįstamas Massimo Leone Taline semiotikų konferencijoje šį pavasarį kalbėjo, kad pirmame semiotikos etape buvo labai akivaizdus metodocentrizmas, pats objektas tarsi mažiau domino semiotikus negu metodo nuoseklumas. Anot jo, tai buvo suprantama kuriant metodą, kito kelio ir nebuvo, o dabar jau būtų galima galvoti apie metodo modifikacijas priklausomai nuo objekto. Leone sako, kad prancūziškai rašyti

beveik visi Greimo darbai, Umberto Eco veikalai yra metodo demonstravimas. Net Greimo *Maupassant* (išsamus Maupassant'o novelės „Du draugai“ semiotinis aprašymas) yra metodo demonstravimas. Tai puikus demonstravimas, bet Greimui rūpėjo ne pats literatūrinis tekstas, o naratyvumo teorijos kūrimas. Pavyzdžiui, Jacques'as Geninasca kaip tik todėl nepritaria tokiam Maupassant'o skaitymui, teigia, kad Greimas daug kur prašauna. Leone sako, kad lietuviškuose Greimo mitologijos tyrinėjimuose, skirtingai nuo prancūziškų darbų, svarbus objektas, ten rūpi atskleisti lietuvių mitologijos pasaulį. Panašiai Lotmano kultūros semiotikos darbai yra bandymas naujai perskaityti rusų kultūros istoriją, taigi lietuviškasis Greimas ir Lotmanas atsiduria tokioje išmintingoje pozicijoje, kur metodas jau tarnauja pasauliui, o ne pasaulis metodui.

D. S.: Kaip jums atrodo metodologinių teorijų ir prieigų situacija šiandien? Ką tik išėjo Aušros Jurgutienės parengta knyga *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika*, kurios dalyvis ir Jūs esate. Pakomentuokite savo pirmus įspūdžius.

K. N.: Lietuvoje šios knygos pasirodymas yra tam tikras įvykis. Ką reiškia terminas „konceptualioji kritika“, nelabai suprantu, tarkim, kad tai bandymas prieiti prie literatūros su tam tikromis metodologinėmis vėliavomis. Knyga rodo augantį metodologinį sąmoningumą, nes iki šiol kaip tik semiotika pasižymėjo metodologiniu sąmoningumu, o dauguma rašymų buvo metodologinis kokteilis. Žinoma, metodas nėra panacėja, jis priklauso nuo to, į kieno rankas patenka, jį galima ir sukompromituoti, ir pražudyti. Iš to, ką jau perskaičiau, man atrodo, kad tekstai, susiję su socialumo problemomis, atveria naujus tikrovės aspektus, t.y. visai neblogai kandžiojasi. Sociologai skiriasi nuo filosofų irgi tuo, kad kandžiojasi.

L. M.: Ar nėra atsitikę, kad šiuolaikinė semiotika atsiriboja nuo sociumo problemų ir tampa žaidimų aikštele? Turiu omenyje Greimo centre vizituojančius prancūzų semiotikus, kad ir Didier Tzala, efektingai nagrinėjančių kramtomos gumos pakuočių reklamas.

D. S.: Sociologai, ypač kairieji, pasakytų, kad jie dalyvauja kapitalizmo žaidimuose, yra bendrininkai.

K. N.: Bet žaidžia ne tik kapitalistai, žaidžia ir proletarai, ir socialistai. Žaidimas yra neatsiejamas nuo reikšmių kūrimo. Aš visiškai sutinku, kad semiotika yra žaidimas, žaidybinė disciplina; žaidimas ir suteikia laisvę, mąstymo laisvę, įtraukia vaizduotę, ir, jeigu tu laimi, suteikia linksmumo. Semiotika, kaip sako Greimas, yra linksmas mokslas.

L. M.: Ar tai nėra socialinis abejingumas?

K. N.: Yra visokių semiotikų, yra sociosemiotika, tas pats Ericas Landowskis, tyrinėjęs princesės Dianos istoriją. Klausimas apie objekto pasirinkimą ir įsipaigojimą. Mes negalim būti puritonai rigoristai ir sakyti, kad visa, kas nesusię su tautos ar visuomenės išganymu, neverta dėmesio. Sutinku, kad reklamos semiotika nekelia klausimo, kam ji yra skiriama: ar reklamos gamintojams, kad mulkintų toliau, ar vartotojams, kad jie susigaudytų. Galima sakyti, kad semiotikai duoda reikšmių mašinėlę, kurią gali naudoti ir sukčius, ir žudikas, ir socialinės gerovės kūrėjas. Aišku, klausimas aktualus: ar viskas apsiriboja niekniekais, blizgučiais, ar keliamos rimtos problemos. Bet aš neuždrausčiau analizuoti ir dantų krapštuko, nes taip galima pasidirbdinti instrumentus, kuriuos vėliau gali taikyti ir kitur.

L. M.: Ar pasaulyje yra angažuotos semiotikos?

K. N.: Massimo Leone irgi apie tai kalba. Jį privertė susimąstyti situacija, kai studentė atnešė analizuoti svastiką. Ką daryti: objektas neutralus, galima bet ką analizuot, bet kokią poziciją čia aš užsiimu? Iškyla tyrinėtojo etinės atsakomybės klausimas, kuris analizėje retai kada formuluojamas.

D. S.: Klausiamo todėl, kad pasaulyje labai populiaros politiškai, ideologiškai angažuotų teorijų prieigos – postkolonializmas, feminizmas, ekokritika, kurie dažnai naudoja tekstus kaip ideologinių koncepcijų iliustracijas – ir manom, kad semiotinis angažuotumas būtų prasmingesnis.

K. N.: Nemanau, kad semiotika turi eiti iš paskos feminizmui ar ekologijai ir parašyti tas problemas semiotiškai, bet neabejotina, kad ji turi įtraukti į savo lauką socialiai reikšmingus objektus. Lietuvoje sociosemiotikos daigai dar netvirti:

mūsų vykdyti „Žilibero“ programos projektai „Kūno raiška šiuolaikiniame socialiniame diskurse“, „Socialinės skonio praktikos“, reklamos analizės seminarai buvo tik metodo bandymas, prie radikalių klausimų nepriėjome, bet kryptį galima matyti. Ir tai, ką tu pati darai sociokritikoje, išlikdama semiotike, – tokia simbiozė gali būti labai vaisinga. Nors aš pasisakau už semiotinį monizmą, bet jo nereikia absoliutinti, semiotika gali puikiai integruoti kitus metodus, bent jau perimti jų problemas ir bandyti duoti savo atsakymus, tikslinti klausimų kėlimą. Čia didelis laukas, kur semiotika gali pasireikšti ir taip likti gyva.

D. S.: Į literatūros kritikos lauką jau nežadate grįžti?

K. N.: Padorus literatūros kritikas turi labai daug skaityti, o tam šiuo metu neturiu nei laiko, nei jėgų. Kai baigsiu savo akademinį darbą ir vėl pradėsiu skaityti, tada gal kada ir grįšiu, nes smagu rašyti tas kritikas. Lietuvių literatūrą dabar pažįstu per studentus, iš tų autorių, kuriuos jie renkasi analizuoti. Mano akiratis baigiasi mano karta – Aputis, Geda, na dar iš jaunesnių įdomus Parulskis. Esė kartais paskaitau, bet nemanau, kad esė būtų išganymas.

D. S.: Kodėl lietuviams taip sunkiai sekasi su romanu?

K. N.: Tai rodo visuomenės silpnumą, nes romanui reikia socialinio sąmoningumo, angažuotumo. Istoriskai taip susiklostė, kad sovietmečiu parašyti romaną, kuris būtų išspausdintas, buvo neįmanoma, skirtingai nuo novelių, iš romano reikalauta visumos, tad net toks romanistas kaip Radzevičius turėjo taikytis. Dabar rašyti gali kas ką nori, bet nėra tradicijos, nėra socialinio mąstymo, atėję postmodernistiniai žaidimai, bet romano nėra. Neužsiauginome raumenų.

L. M.: Kokią matote semiotikos ateitį Lietuvoje?

K. N.: Šviesią. Semiotika savo darbą yra padariusi, bent jau į lietuvių literatūrologiją yra įėjusi. Jos vieta yra ir ji neišnyks. Reikia atrasti sekėjų, kurie prisiimtų tą atsakomybę. Viltis sieju su mūsų semiotikos magistrantais, tarp kurių vienas kitas nustebina savo mąstymu ir, tikiuosi, išeis į humanitarinių mokslų lauką.

Ačiū už pokalbį.